

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ**

Суспільно-науковий проект
“Духовні цінності українського суспільства
у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я”

**Сучасна політична нація:
духовно-моральні, культурно-етичні
та соціально-економічні засади розвитку**

XIV НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Київ 2014

І. В. Нікітіна*

ІНТЕРНАЛЬНИЙ ЛОКУС-КОНТРОЛЮ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Інтернальний локус-контролю відіграє ключову роль у розвитку соціальної відповідальності особистості майбутнього фахівця. Він встановлює зв'язок між мотивацією самореалізації у соціумі та внутрішнім потенціалом особистості як суб'єкта активності.

На думку знаного психолога В. В. Століна, феномен локус-контролю є специфічним емпіричним проявом довгочасної регулятивної функції образу «Я» молодій людини. Він відбиває ступінь суб'єктного включення «Я» в діяльність,

* к.психол.н., доцент кафедри філософії Національного університету харчових технологій.

ефективності «Я». Кожна особистість займає певну позицію на континуумі, який задається інтервальним та екстервальним типами локус-контролю. Співвідношення на користь інтервальності свідчить про особистісну і соціальну відповідальність, активність, послідовність у вчинках, про можливість досягнути мети шляхом реалізації внутрішнього потенціалу людини.

Автором було проведено формуючий експеримент з активізації суб'єктної активності студентів (2012–2014 рр., Національний університет харчових технологій). Під час дослідження ми використовували варіант опитувальника «Шкала локус-контролю», адаптованого для студентів [1, с. 283–285]. Експеримент виявив відмінності в рівнях інтервальності до та після занять з практикуму суб'єктного самовизначення як за шкалою загальної інтервальності, так і за шкалами, які відображають певні типи соціальних ситуацій. Отримано такі результати: після занять за більшістю шкал спостерігаються зміни у напрямі більш виразного внутрішнього локус-контролю (в контрольній групі по жодній із шкал не виявлено значущих відмінностей). Слід зазначити, що по всій вибірці найсуттєвіші відмінності в показниках до та після занять спостерігаються за шкалою інтервальності в області невдач. До занять у студентів виявлена суттєва різниця між інтервальністю в області досягнень та невдач відповідно 17 та 3. Це може свідчити про те, що, якщо контроль над емоційно-позитивними подіями та ситуаціями виявився у схильності пояснювати досягнення в житті власними зусиллями та вчинками, стосовно контролю над непривабливими подіями виявилась тенденція перекладати відповідальність за невдачі на інших людей або вважати їх наслідком невезіння.

Такий розподіл студентами відповідальності за невдачі та досягнення є свідченням неадекватності їхнього образу «Я». Після занять, метою яких було формування цілісної та глибокої сфери «Я-Сам», у студентів показники в області досягнень та невдач вирівнялися та стали відповідно 26 та 20. Отже, виявлена тенденція підвищення рівня інтервальності студентів свідчить про появу в них готовності до більш самостійної поведінки, зростання особистісної та соціальної відповідальності за свої рішення та вчинки.

Під час експериментальних досліджень нами була виявлена позитивна кореляція між інтервальністю особистості та такими показниками як саморозуміння ($r=0,716$; $p<0,001$), самокерівництво ($r=0,758$; $p<0,001$), система самоставлення (В. В. Столін) та між інтервальністю та гнучкістю (методика САМОАЛ) ($r=0,684$; $p<0,001$).

Виділений нами критерій функціонування самовизначення студентів – набуття та підсилення смислу «Я як суб'єкта активності» – визначає напрям руху сфери «Я-Сам». Встановлення безпосереднього взаємозв'язку смислової сфери особистості як особливого психологічного виміру та процесу самовизначення – це вузловий момент дії його механізму. Спонукальна функція мотиву набуття людиною смислу «Я як суб'єкт активності» полягає в репрезентації у свідомості можливих «образів Я» в майбутньому та емоційно-привабливих асоціацій між ними та вчинками, які суб'єкт може здійснити. Образ можливого «Я як суб'єкта активності» немов заряджений рухом і за певних умов переходить у вчинок самовизначення, запускається мотивація розвитку соціальної відповідальності особистості. Усвідомлюючи власні межі, суб'єкт

самовизначення пориває з ними та з іншої точки простору, часу конструює нові, більш широкі обрії «Я» для розкриття власної індивідуальності. Смысл «Я як суб'єкт активності» – це не тільки майбутнє, не тільки перспектива, а й міра досягнутого людиною, оцінка досягнутого власним «Я» за особистісно значущими критеріями. Означити смысл – це затримати програму дій, подумки програти її у майбутньому, відчутти наслідки. Тобто йде прогнозування образів «Я як суб'єкт активності» доти, доки майбутнє не відчується емоційно привабливим, ціннісно насиченим та активним. Тоді відбувається переживання нового смыслу «Я» як «золотої середини» нового порядку значущих компонентів ситуації розвитку сфери «Я-Сам», рівноваги, встановлення центру. Ціннісна рефлексія відіграє при цьому провідну роль.

Ціннісно-смыслові орієнтації ми вивчали, використовуючи контент-аналіз творів студентів «Стратегія життя», «Мій життєвий шлях», опитувальник САМОАЛ, тести ціннісних орієнтацій М. Рокіча та смыслово-життєвих орієнтацій (СЖО) (Д. О. Леонт'єв). Аналіз процесу рангування структури ціннісних орієнтацій показав спільну тенденцію надання студентами переваги матеріальному, моральному та емоційному аспектам системи ціннісних орієнтацій.

Динаміка системи ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з рівнем осмысленості життя. Саме набуття смыслу «Я як суб'єкт активності» визначає нову, сприятливу для розвитку власної унікальності, внутрішнього потенціалу систему ціннісних орієнтацій. Дані експерименту це повністю підтверджують, оскільки отримана зміна ієрархії цінностей була наслідком знаходження за допомогою психолога та пошуку людей з однаковими проблемами нових смыслів «Я як суб'єкт активності». Про це свідчить якісний аналіз діагностично-корекційної роботи за методиками «Стратегія життя», «Мій життєвий шлях», «Футурування успішного майбутнього». Так, якщо до формуючого експерименту на наявність конкретного смыслу активного життя вказували 18% студентів стаціонару, 16% студентів заочного відділення та 24% студентів, що отримують другу вищу освіту, то після практику картина значно змінилася: на знаходження смыслу активного життя вказують 87% студентів денної, 81% – заочної форми навчання, 93% студентів, які здобувають другу вищу освіту. Вирішення проблеми смыслу «Я як суб'єкт активності», конкретного смыслу життя значно впливає на побудову узгодженої системи ціннісних орієнтацій і разом вони забезпечують процес формування життєвої та часової перспектив.

Наведемо результат формуючого експерименту з реконструкції життєвого шляху. З нашого досвіду, підтверженого результатами досліджень, найефективнішими є методи творів («Яким я бачу своє майбутнє?», «Яким я бачу майбутнє свого друга?», побудова «Стратегії життя», методика «Мій життєвий шлях». Власне вже з моменту усвідомлення суб'єктом проблем, які виникають при побудові життєвих планів, починається корекційна робота. Психологом задається план такої роботи. Завдання, на яких зосереджує увагу психолог, не тільки активізують особистість студента але і налаштовують його на оптимістичний лад, спрямовують активність на те, що майбутнє значною мірою залежить від власних зусиль, допомагають розробити можливі шляхи реалізації мети.

Порушення часової перспективи означає, що минуле, теперішнє та майбутнє переживаються як розірвані між собою або один із часів набуває для особистості абсолютного значення. Ці порушення в процесі самовизначення виявляються у відсутності життєвого плану («Я не знаю, що буду робити після закінчення університету» або в небажанні планувати майбутнє («Я не хочу думати наперед»). Можливий і такий варіант, коли майбутнє планується жорстко за зразком, не враховуючи особливості «Я-теперішнього». У деяких варіантах, коли студент переживає складну, хворобливу адаптацію до нового соціального середовища, він орієнтується на більш комфортне минуле. Отже, наявність змістовного життєвого плану, який пов'яже реалістичне ціннісно-наповнене оптимістичне майбутнє з актуальним внутрішнім потенціалом особистості студента, виступає значущим критерієм функціонування процесу суб'єктного самовизначення.

Розвиток інтернального локус-контролю є психологічним засобом корекції життєвої та часової перспектив. Він сприяє перенесенню майбутнього в психологічне сьогодні для того, щоб виявити зв'язки між можливостями та ресурсами власного потенціалу особистості студента із реальною ситуацією самореалізації в майбутньому для того, щоб мати вибір серед запропонованих образів «Я як суб'єкт активності» та цілей самореалізації у соціумі.

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості; під ред. Л. М. Прокопійко / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
2. Корнев М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К. : АТ «Київська книжкова фабрика», 1995. – 304 с.
3. Нікітіна І. В. Студент як суб'єкт самовизначення / І. В. Нікітіна // Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – 2003. – Т. V, ч. 1 – С. 166–174.
4. Нікітіна І. В. Розвиток особистості. Текст лекції з дисципліни «Психологія» для студ. усіх спец. ден. та заоч. форм навч. / І. В. Нікітіна. – К. : НУХТ, 2005. – 47 с.
5. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття : монографія / І. В. Нікітіна. – К. : КНТ, 2008. – 192 с.
6. Нікітіна І. В. Гендерні особливості розвитку соціальної відповідальності особистості фахівця / І. В. Нікітіна // Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: соціально-відповідальний вимір : матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції (13–14 жовтня 2011 р., м. Київ); редкол.: Г. О. Балл [та ін.]. – К. : ДІА, 2011. – С. 65–66.
7. Нікітіна І. В. Динаміка розвитку професійної мотивації студентів: гендерний аспект / І. В. Нікітіна // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К. : Гнозис, 2013. – Додаток 1 до Вип. 29, Том IV: Тематичний випуск «Міжнародні Чалпанівські психолого-педагогічні читання». – С. 243–249.
8. Nikitina I. V. Social Responsible Personality in the Innovative Society / I. V. Nikitina // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5. – С. 346–351.